

بررسی وضعیت موجود حمایت مالی دولت از بخش کشاورزی و ارائه راهکارهای مناسب به منظور بهینه‌سازی حمایت‌های مالی دولت از بخش کشاورزی:

لیلا واعظی_دکتر سعید یزدانی
دانشجو

کد: PD277

چکیده

بخش کشاورزی از جنبه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و سیاسی دارای اهمیت و مورد توجه است و کشورهای مختلف جهان به طرق گوناگون، این بخش را مورد حمایت قرار می‌دهند. سیاست‌های حمایتی دولت از بخش کشاورزی در این مطالعه با استفاده از شاخص‌های سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه (OECD) شامل برآورد حمایت از تولیدکننده (PSE)^۱، حمایت از مصرف‌کننده (CSE)^۲، حمایت از خدمات عمومی کشاورزی (GSSE)^۳، حمایت کل از بخش کشاورزی (TSE)^۴ در فاصله سالهای ۱۳۸۰-۱۳۸۳ محاسبه شده است، همچنین ضرایب حمایت اسمی (NPC^۵) و ضریب حمایت کمک اسمی (NAC)^۶ نیز برای ارائه تصویر کاملتری از دخالت دولت اندازه‌گیری شده است. اطلاعات مورد نیاز در این زمینه با استفاده از گزارشات جهاد کشاورزی، مرکز آمار ایران و همچنین گزارش‌های سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (FAO) فراهم آمده است. نتایج مطالعه حاکی از این مطلب است که جز در مورد برخی از محصولات زراعی سیاست‌های اجرا شده از کارایی مطلوب برخوردار نبوده اند و دولت در جهت تحقق اهداف برنامه خود چندان موفق عمل ننموده است؛ دلیل اصلی این موضوع، عدم هماهنگی بین سیاست‌های حمایتی و نبود زیرساخت‌های لازم برای اجرای این سیاست‌ها می‌باشد که لزوم بازنگری در قیمت‌های حمایتی و متناسب ساختن آن با افزایش هزینه‌های تولید و قیمت‌های جهانی و افزایش حمایت از تولیدکنندگان را ایجاب می‌نماید.

---

1. Producer Support Estimate(PSE)
2. Consumer Support Estimate(CSE)
3. General Services Support Estimate(GSSE)
4. Total Support Estimate (TSE)
5. Nominal Protection Coefficient (NPC)
6. Nominal Assistance Coefficient (NAC)

با توجه به نقش بخش کشاورزی از نظر تولید، ایجاد اشتغال و امنیت غذایی، کشورهای مختلف جهان اعم از توسعه یافته و یا در حال توسعه به طرق گوناگون، این بخش را مورد حمایت قرار می‌دهند. انگیزه‌های اصلی سیاستهای حمایتی در بخش کشاورزی را می‌توان در رشد و توسعه اقتصادی بویژه در مناطق روستایی، حمایت از اشتغال، حفظ تولید داخلی، افزایش سرمایه‌گذاری و کاهش وابستگی به خارج و حذف و کاهش فقر برای دستیابی به شرایط مناسب زندگی نام برد (De Moor, 1997). در ایران نیز کشاورزی نقش بسیار مهمی را بعنوان بستر فعالیت اقتصادی و وسیلهٔ امرار معاش بخش بزرگی از جمعیت برعهده دارد. بخش کشاورزی و توجه به توسعه و عمران روستاها پس از پیروزی انقلاب، همواره مورد اهتمام و تایید قانونگذاران، برنامه‌ریزان و دستگاه‌های اجرایی و بعنوان محور توسعه اقتصادی و اجتماعی بوده و تحولات وسیعی در عرصه کشاورزی و روستاها و مناطق عشایری به وجود آورده است، اما به علت برخی ناهماهنگی‌ها و سیاست‌ها، روش‌های ناکارآمد، تداخل وظایف و بروز حوادث طبیعی (نظیر خشکسالی و سیل) بخش کشاورزی در سال‌های اخیر با دشواری‌هایی روبه‌رو بوده که مانع از رشد مطلوب این بخش شده است. سیاستهای حمایتی و ابزارهای اعمال آنها در بخش کشاورزی ایران در مقایسه با کشورهای توسعه یافته محدودتر بوده و تنوع کمتری دارد. بطور کلی سیاستهای حمایتی صورت گرفته در کشورهای توسعه یافته به سمت حمایتهای قیمتی از تولیدکنندگان و در کشورهای در حال توسعه به سمت نهاده‌های تولیدی و مصرف‌کنندگان بوده است. کشورهای عضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه (OECD) از سال ۱۹۸۷ اقدام به یکسان‌سازی روش محاسبه حمایتها کرده‌اند که در این بررسی مورد استفاده قرار گرفته شده تا بتوان استنباط یکسانی از مفاهیم حمایتی حاصل کرد که می‌تواند به عنوان راهبردی برای سیاستگذاری در این بخش به حساب آید. در این مطالعه میزان حمایتهای صورت گرفته از محصولات زراعی و باغی منتخب شامل گندم، جو، برنج، ذرت، پنبه، سیب زمینی، پیاز، سیب درختی، انگور و خرما در طی سالهای ۱۳۸۳-۱۳۸۰ توسط شاخص‌های مورد استفاده در کشورهای OECD محاسبه شده و مورد ارزیابی قرار گرفته، همچنین ضریب حمایت اسمی تولیدکننده (NPC¹) و ضریب حمایت کمک اسمی تولیدکننده (NAC)² نیز برای ارائه تصویر کاملتری از دخالت دولت مورد محاسبه واقع گردیده است که تعیین میزان سیاستهای حمایتی با محاسبه شاخصهای حمایتی امکان ارزیابی و مقایسه سیاستهای حمایتی بین ایران و سایر کشورها را فراهم می‌آورد.

¹ . Nominal Protection Coefficient (NPC)

² . Nominal Assistance Coefficient (NAC)

مواد و روشها

این بخش تعاریف و روش محاسبه شاخصهای حمایتی OECD را در مورد سیاستهای حمایتی توضیح می دهد و معنی و مفهوم قیمت حمایتی بازار و شاخص های اصلی حمایتی و همچنین روش های تعیین PSE و شاخص های مربوط به آن، که برای اجرای سیاست به کار می رود را ارائه می دهد. البته لازم به ذکر است تمامی تعاریف ارائه شده در این بخش برگرفته از مقاله Agricultural policies in emerging and transition economics (Mehtakhina, 2002) می باشد.

شاخص حمایت از تولیدکننده (PSE)

شاخصی که ارزش ناخالص پولی سالانه کلیه پرداختهای انتقالی مصرف کنندگان ومالیات دهندگان را به تولید کنندگان کشاورزی صرفنظر از ماهیت هدفها و اثرات آنها بر تولید و درآمد در سطح مزرعه محاسبه می کند را شاخص حمایت از تولید کننده می نامند. اجزا اصلی PSE عبارتند از:

۱- حمایت قیمتی بازار (MPS)

شاخص سالانه ای که ارزش ناخالص پولی سیاستهای حمایتی قیمتی دولت را اندازه گیری می کند. این سیاستها بین قیمتهای بازار داخلی و قیمتهای سرمرز برای محصول بخصوصی شکاف ایجاد می کند و موجب بالاتر نگهداشتن قیمتهای داخلی نسبت به قیمتهای سرمرز می شود. برای محاسبه حمایت قیمتی بازار، شکاف قیمتی در میزان تولید ضرب می شود که شکاف قیمتی بازار محصولات نیز از اختلاف قیمت مرجع از قیمت داخلی (قیمت تضمینی) حاصل می شود؛ در صورتیکه حاصل مثبت باشد نشان دهنده حمایت قیمتی از تولید کنندگان و در صورت منفی بودن عدم حمایت قیمتی از تولید کنندگان را نشان می دهد. اطلاعات مورد نیاز در این بررسی توسط آمار بدست آمده از سالنامه های آماری وزارت جهاد کشاورزی وشركت خدمات حمایتی کشاورزی جمع آوری گردیده است. برای تخمین و برآورد قیمت مرجع در سر مرز، قیمت $C.I.F^1$ برای کالاهای وارداتی و قیمت $F.O.B^2$ برای کالاهای صادراتی بر حسب پول رایج داخلی محاسبه می شود.

۲- پرداخت بر اساس محصول

شاخصی است که ارزش ناخالص پولی سالانه کلیه پرداختهایی را که بر اساس میزان محصول جاری یک کالای کشاورزی بخصوص یا یک گروه کالاهای کشاورزی ویژه می باشد، اندازه گیری می کند و می تواند بر اساس هر تن، هر هکتار یا هر راس دام یا تولید جاری باشد.

¹ Free On Board (F.O.B)

² Cost , Insurance and Freight (C.I.F)

۳- پرداخت بر اساس سطح زیر کشت / تعداد دام

شاخص سالانه‌ای است که ارزش ناخالص پولی کلیه پرداختهایی را که بر اساس کاشت یک محصول یا محصولات ویژه و یا نگهداری از تعداد خاصی دام می باشد، اندازه گیری می کند. که بر اساس هر هکتار یا هر راس دام در ناحیه زیر کشت یا تعداد دام جاری می باشد.

۴- پرداخت بر اساس سابقه مشارکت در برنامه های کشاورزی

شاخص سالانه ای که ارزش ناخالص پولی کلیه پرداختهایی را که بر اساس سابقه حمایتی، سطح زیر کشت، تعداد دامها یا تولید یک گروه ویژه از کالاهای کشاورزی می باشد را اندازه می گیرد و شامل پرداختهایی است که بر اساس سابقه کاشت /تعداد دام یا تولید برخی کالاها و سابقه مشارکت در برنامه های حمایتی دولت برای کالاها اندازه گیری می شود.

۵- پرداخت بر اساس نهاد مورد استفاده

شاخص سالانه ای که ارزش ناخالص پولی کلیه پرداختها را بر اساس استفاده از یک نهاد ثابت یا متغیر یا یک گروه خاص از نهادها یا عوامل تولید اندازه می گیرد. این پرداختها بر اساس میزان استفاده از نهاد در سر مزرعه اندازه گیری می شود و شامل پرداختهای صریح و ضمنی برای نهاد های خاص و هزینه های تکنیکی سر مزرعه خدمات بهداشتی و غیر بهداشتی و یا هزینه های سرمایه گذاری می باشد.

۶- پرداخت بر اساس محدودیت مصرف نهاد های تولیدی

شاخص سالانه ای که ارزش ناخالص پولی کلیه پرداختها را بر اساس محدودیت استفاده از یک نهاد ثابت یا متغیر ویژه یا یک گروه از نهادها یا تولیدات تکنیکی اندازه گیری می کند که بر اساس استفاده از نهاد های متغیر ویژه مورد استفاده در مزرعه می باشد .

۷- پرداخت بر اساس در آمد کشاورز

شاخص سالانه ای که ارزش ناخالص پولی کلیه پرداختها را بر اساس در آمد کشاورز بدون محدودیت یا بر اساس تولید کالاهای خاص یا برای استفاده از نهاد های ثابت و متغیر خاص اندازه گیری می کند. این پرداختها برای جبران نوسانات در آمدها یا کاهش آن یا برای تضمین و گارانتی برای حداقل در آمد یک موسسه یا یک بنگاه کشاورزی می باشد.

۸- پرداختهای متفرقه

شاخص سالانه ای که ارزش ناخالص پولی کلیه پرداختهایی را که برای تولید کنندگان کشاورزی که به حساب نیامده اند- بعنوان نمونه بخاطر کمبود اطلاعات- می باشد.

شاخص حمایت از مصرف کننده (CSE)

شاخص سالانه ای که ارزش ناخالص پولی کلیه پرداختهای انتقالی مصرف کنندگان و مالیات دهندگان را به تولید کنندگان کشاورزی صرفنظر از ماهیت هدفها و اثرات آنها بر تولید درآمد در سطح مزرعه محاسبه می کند. میزان شاخص حمایت از مصرف کننده حاصل از اختلاف میان پرداختهای انتقالی به مصرف کنندگان با پرداختهای انتقالی از مصرف کنندگان ایجاد می شود. زمانی که میزان تولید بیش از مصرف باشد به میزان حاصلضرب شکاف قیمت در میزان مصرف و زمانی که میزان مصرف بیش از میزان تولید باشد به میزان حاصلضرب شکاف قیمتی در میزان تولید پرداختهای انتقالی از مصرف کنندگان به تولید کنندگان صورت می پذیرد. پرداختهای انتقالی دیگری نیز از مصرف کنندگان بدلیل بالا بودن قیمتهای داخلی نسبت به قیمتهای جهانی در صورت بالا بودن میزان مصرف از میزان تولید صورت می پذیرد که برابر حاصلضرب میان میزان واردات در شکاف قیمتی بازار است. البته در صورتیکه شکاف قیمتی منفی باشد این میزان منفی شده و به صورت حمایت از مصرف کنندگان عمل می کند. اگر CSE منفی باشد در واقع نشان دهنده تحمیل مالیات ضمنی بر مصرف کننده است. به عنوان مثال اگر CSE برابر ۶۰- درصد باشد نشان دهنده آن است که نه تنها از مصرف کنندگان حمایت نشده است بلکه مالیاتی به میزان ۶۰ درصد نیز بر مخارج مصرفی کل کالاهای کشاورزی بر مصرف کننده تحمیل شده است که به صورت درآمد ناخالص به تولید کنندگان انتقال یافته است.

ضریب حمایت کمک اسمی تولید کننده (NAC_p)

NAC تولید کننده شاخصی است که به کمک نسبت ارزش درآمدهای ناخالص کشاورزی در قیمتهای سر مزرعه که شامل حمایتها نیز می باشد به ارزش درآمد ناخالص کشاورز بر پایه قیمتهای جهانی اندازه گیری می شود. برای محاسبه این شاخص ابتدا از معادله (۱)، درصد حمایت از تولید کننده رادر کل دریافتها بدست آورده و سپس با استفاده از معادله (۲) درصدی از درآمد را که بدون حمایت حاصل شده حساب نموده و در معادله (۳) جایگزین می نماییم.

$$\text{معادله ۱): } \%PSE = PSE / (Q \cdot P_p + PP) \times 100$$

$$\text{معادله ۲): } (100 - \%PSE) = Q \cdot P_b / (Q \cdot P_p + PP) \times 100$$

$$\text{معادله ۳): } NAC_p = 1 + \%PSE / (100 - \%PSE)$$

PP: پرداختها به تولید کنندگان = قیمت حمایتی بازار - PSE

$Q \cdot P_p$ = ارزش تولید در قیمت تولید کننده (بدون پرداختهای حمایتی)

$$QP_b = \text{ارزش تولید در قیمت‌های سر مرزی}$$

زمانی که NAC تولید کننده برابر یک باشد یعنی درآمدهای ناخالص کشاورزی بدون حمایت بدست آمده و یا حمایت نقشی در کسب درآمد برای تولید کنندگان نداشته است بنابراین هرچه NAC تولید کننده بزرگتر از یک باشد، سهم بازار در کسب درآمد کشاورز به همان میزان کمتر است و حمایت نقش بیشتری دارد.

با توجه به فرمول روش محاسبه NAC تولید کننده در معادله (۳) برای نمونه زمانی که PSE %، ۶۰ درصد باشد یعنی سهم پرداختهای انتقالی در کل ارزش دریافتهای ناخالص کشاورزی ۶۰ درصد است که این نشان دهنده بخشی از دریافتهای ناخالص کشاورزی است که در نتیجه سیاستهای حمایتی کسب شده است (معادله ۱). بدین ترتیب میزان ۴۰٪ از دریافتهای ناخالص کشاورزی بازار بدون هیچ حمایتی حاصل شده است (معادله ۲). ارزش ناخالص دریافتهای کشاورزی ۲/۵ برابر (یا ۱۵۰٪ بالاتر از) میزانی است که در قیمت‌های جهانی بدون هیچ حمایتی می توانست کسب شود (معادله ۳).

$$\text{ضریب حمایت اسمی تولید کننده } (NPC_p)$$

شاخصی است که به کمک نسبت متوسط قیمت‌های دریافتی تولید کنندگان (بر حسب قیمت‌های سر مزرعه) که شامل پرداختهایی بر حسب تن است به قیمت‌های دریافتی بر حسب قیمت سر مزرعه محاسبه می شود. بنابراین اگر NPC برابر یک نشان می دهد که قیمت‌های دریافتی کشاورز برابر قیمت‌های سر مرز (جهانی) محصول است. هرچه NPC بزرگتر از یک باشد، یعنی قیمت‌های دریافتی کشاورز به همان نسبت بیشتر از قیمت‌های سر مرز است.

$$NPC_p = (P_p + PO/\text{tone}) / P_b = [(P_p - P_b) + PO/\text{tone}] / P_b + 1 \quad \text{(معادله ۴)}$$

P_p : قیمت سر مزرعه

P_b : قیمت سر مرز

PO: پرداخت بر اساس میزان محصول

P_d : قیمت داخلی (سر مزرعه بعلاوه پرداختهایی بر اساس میزان محصول)

برای مثال NPC_p برابر ۲ نشان می دهد که قیمت دریافتی توسط کشاورزان دو برابر قیمت سر مرز است. NPC_p می تواند بعنوان برآورد میزان اسمی حمایت بازار برای تولید کنندگان یا نرخ یارانه لازم برای صادرات میزان تولید شده باشد.

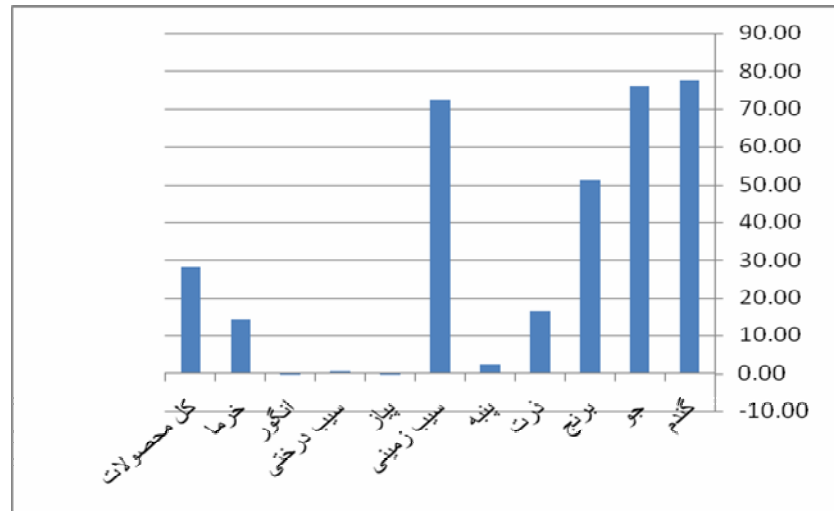
بحث و نتایج

برای انجام تحقیق حاضر داده های سری زمانی سالهای ۱۳۸۰-۱۳۸۳ در مورد محصولات زراعی و باغی منتخب (گندم، جو، برنج، ذرت، پنبه، پیاز، سیب زمینی، انگور، سیب درختی و خرما) مورد استفاده واقع شد. اطلاعات و آمار جمع آوری شده با استفاده از فرمولهای مورد استفاده قرار گرفته شده در OECD بصورت کمی مورد محاسبه قرار گرفت و سپس با استفاده از جداول و نمودارهای بدست آمده میزان حمایت از تولیدکنندگان و مصرف کنندگان بخش کشاورزی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته شده است. میانگین نتایج حاصل از این مطالعه در مورد محصولات منتخب در جدول (۱) و نمودار (۱) آورده شده است.

جدول (۱): نتایج حاصل از محاسبه شاخصهای حمایتی در مورد محصولات منتخب میانگین سالهای ۱۳۸۰-۱۳۸۳

نام محصول	ارزش تولید (میلیون ریال)	ارزش مصرف (میلیارد ریال)	اختلاف قیمت بازار (ریال در kg)	MPS (میلیارد ریال)	% SE	تولیدکننده NPC	CSE (میلیارد ریال)
گندم	19884	20873	468	5303	77.40	1.28	-5695
جو	3368	3638	-118	-300	75.86	0.90	342
برنج	13562	18846	2171	6403	51.10	1.85	-2211
ذرت	1794	3616	31	76	16.45	1.06	-231
پنبه	2979	3228	-1315	-497	2.33	0.86	490
سیب زمینی	2188	8141	-609	-2351	72.19	0.49	2332
پیاز	676	1863	-491	-724	-0.05	0.76	695
سیب درختی	3146	4181	-212	-510	0.43	0.90	484
انگور	3626	8032	-1223	-3342	-0.07	0.54	3337
خرما	1787	3841	-413	-363	14.12	0.85	320

بررسی جدول (۱) نشان می دهد اختلاف قیمت بازار فقط در مورد گندم، برنج و ذرت مثبت است یعنی قیمت‌های تضمینی در مورد این محصولات موفق عمل نموده و باعث ایجاد حمایت قیمتی مثبت گردیده است. در مورد سایر محصولات موفق نبوده است و قیمت‌های داخلی نتوانسته با قیمت‌های جهانی مقابله کند. شاخص حمایت از مصرف کنندگان نیز بجز در مورد گندم و برنج و ذرت که سیاست‌های حمایتی آنها به نفع تولیدکنندگان بوده است، در مورد سایر محصولات مثبت می باشد.

نمودار (۱): مقایسه درصد حمایت از تولیدکنندگان محصولات منتخب در طی سالهای ۱۳۸۰-۱۳۸۳

بررسی نمودار (۱) نشان می دهد که درصد حمایت از تولیدکنندگان در بین محصولات منتخب متفاوت است و تفاوت آشکاری بین حمایت از تولیدکنندگان کالاهای صادراتی و وارداتی وجود دارد. در مورد کالاهای وارداتی بعنوان نمونه گندم، جو، برنج و ذرت میانگین درصد حمایت از تولیدکننده در طی سالهای ۱۳۸۰-۱۳۸۳ مثبت و عدد بالایی در محدوده ۳۲٪ برای ذرت و ۷۷٫۴٪ در مورد گندم بوده است. در مورد کالاهای صادراتی یعنی پنبه، پیاز، سیب زمینی، خرما، انگور و سیب میانگین سطح حمایت از تولیدکننده بسیار پایین و حتی در اغلب محصولات منفی می باشد. میزان حمایت از تولیدکنندگان گندم بدلیل تلاش دولت جهت نیل به خودکفایی بسیار بالاتر از میانگین درصد PSE کل محصولات (۲۸٫۱۶٪) می باشد. با توجه به اینکه در ایران خرید تضمینی برای محصولات باغی وجود ندارد، به همین دلیل درصد PSE محصولات باغی بسیار پایین است و قیمت داخلی این محصولات همواره پایین تر از قیمت‌های جهانی است. همچنین یکی از دلایل عمده پایین بودن قیمت محصولات صادراتی تلاش برای افزایش میزان محصولات صادرات از طریق کاهش قیمت محصولات است که باعث کاهش سطح قیمت‌های داخلی شده و حمایت قیمتی منفی ایجاد می کند در نتیجه PSE٪ این محصولات پایین می شود.

نتایج حاصل از محاسبه شاخصهای حمایتی در مورد کل بخش کشاورزی نیز در جدول (۲) آورده شده است و هریک از شاخصهای محاسبه شده بصورت نمودار ترسیم گردیده است.

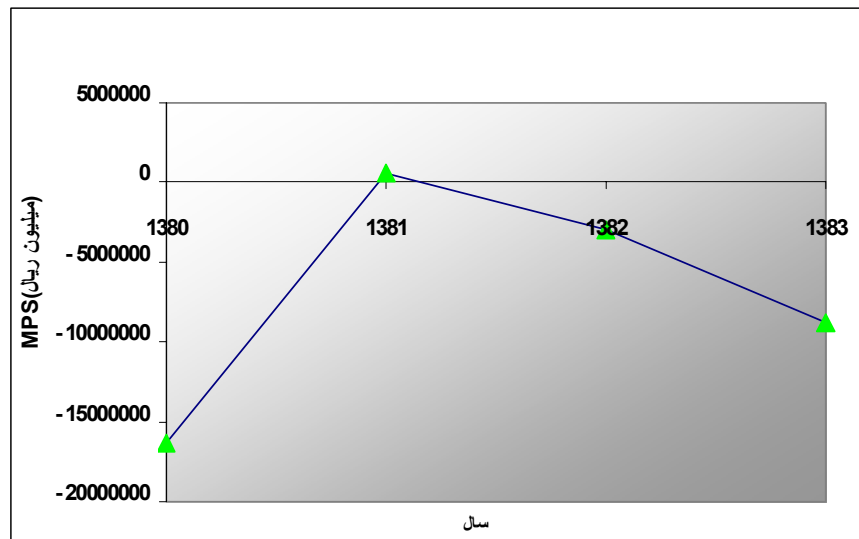
جدول (۲)- شاخصهای حمایتی کل از بخش کشاورزی

شماره منابع *	1383	1382	1381	1380		
14	120652000	101522000	84920000	62418000	میلیون ریال	I. ارزش کل تولید (سرمرزعه)
	66195390	57820261	49553623	42723960	میلیون ریال	I.1. ارزش تولید کالاهای منتخب PSE
	55	57	58	68	میلیون ریال	I.2. سهم ارزش تولید کالاهای منتخب PSE
8	187636517	152263991	120168104	101182257	میلیون ریال	II. (ارزش مصرف) (سرمرزعه)
	102946263	86719565	70122055	53924547	میلیون ریال	II.1. ارزش مصرف کالاهای منتخب PSE
	117158700	85133804	38093550	27359962	میلیون ریال	III. PSE (براوردهای حمایت از تولیدکننده)
	- 8751741	- 3018744	532089	- 16372765	میلیون ریال	MPS.A (برآورد حمایت قیمتی بازار)
	16318163	12580120	28617124	18490770	میلیون ریال	1. کالاهای منتخب PSE
11	0	0	0	0	میلیون ریال	B. پرداخت بر اساس محصول
	0	0	0	0	میلیون ریال	C. پرداخت بر اساس ناحیه زیر کشت
11	101160491	45114308	31710468	39624066	میلیون ریال	D. پرداخت بر اساس نهاده مورد استفاده
	0	0	0	0	میلیون ریال	F. پرداخت بر اساس محدودیت نهاده
	0	0	0	0	میلیون ریال	G. پرداخت بر اساس درآمد کل کشاورز
7,11	24749949	43038240	5850993	4108661	میلیون ریال	H. پرداختهای متفرقه
	125910440	88152548	37561461	43732727	میلیون ریال	IV. پرداختهای بودجه ای (نهاده ای)
	2	2	1	1	نسبت	V. NAC (ضریب حمایت کمک اسمی تولیدکننده)
6,11	1702200	655200	1534000	1822000	میلیون ریال	VI. GSSE (برآورد حمایت از خدمات عمومی)
	- 6116942	- 9272708	- 9893041	- 5876740	میلیون ریال	VII. CSE (برآورد حمایت از مصرف کننده)
	- 495488	3754463	6097247	4876553	میلیون ریال	I. پرداختهای انتقالی به تولیدکننده از مصرف کننده
	- 271848	2138295	3557945	3337909	میلیون ریال	1. کالاهای منتخب PSE
	6612431	5518245	3795795	1000187	میلیون ریال	J. پرداختهای انتقالی دیگر از مصرف کنندگان
	3627892	3142830	2214971	684610	میلیون ریال	1. کالاهای منتخب PSE
8	0	0	0	0	میلیون ریال	K. پرداختهای انتقالی به مصرف کنندگان از مالیات دهندگان
	- 3	- 6	- 8	- 7	%	VIII. درصد CSE در کل حمایت از بخش
	2	1	1	3	%	1. VIII. درصد GSSE در کل حمایت از بخش
	48	45	31	26	%	2. VIII. درصد PSE در کل حمایت از بخش
	7	8	13	11	%	3. VIII. درصد TSE در تولید ناخالص داخلی
	1	1	1	1	نسبت	X. NAC (ضریب حمایت کمک اسمی مصرف کننده)
	82625469	85789004	117975251	71534809	میلیون ریال	XI. TSE (برآورد حمایت کل از بخش کشاورزی)
	- 6116942	- 9272708	- 9893041	- 5876740	میلیون ریال	T. پرداختهای انتقالی از مصرف کنندگان
	82129980	89543467	124072498	76411362	میلیون ریال	U. پرداختهای انتقالی از مالیات دهندگان
	6612431	5518245	3795795	1000187	میلیون ریال	V. درآمد بودجه
7	1162789536	1109532000	926476000	671736000	میلیون ریال	XII. تولید ناخالص داخلی
	13.00	12.70	13.40	13.60	%	XII.1. درصد بخش کشاورزی در GDP

*: منظور شماره منبعی از منابع پایان مقاله می باشد که برای گردآوری آمار مورد استفاده قرار گرفته است. بقیه داده ها حاصل از محاسبات تحقیق می باشند.

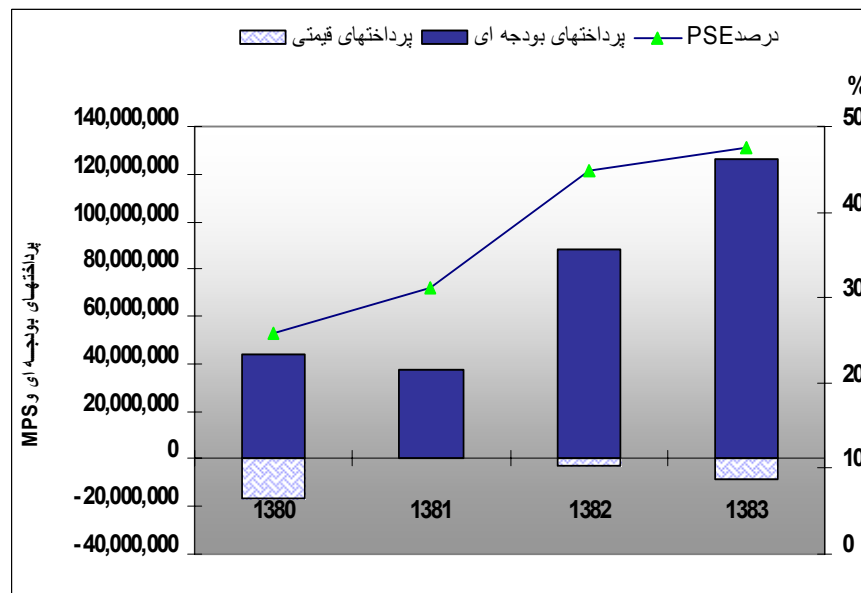
بررسی نمودار (۲) نشان می دهد که میزان حمایت قیمتی بازار محصولات کشاورزی (MPS) در سالهای ۱۳۸۰ و ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳ منفی بوده یعنی در این سالها میانگین قیمت های داخلی کل محصولات کمتر از قیمت های جهانی است و در این سالها ایجاد قیمت تضمینی نتوانسته بطور کلی در مقابل قیمت های جهانی

مقابله کند و باعث ایجاد شکاف قیمتی منفی گردیده است. در سال ۱۳۸۰ شکاف قیمتی مثبت بوده یعنی در این سال قیمت‌های داخلی بیشتر از قیمت‌های جهانی می باشد.

نمودار (۲): شاخص حمایت قیمتی بازار در سالهای ۱۳۸۰-۱۳۸۳

نمودار (۳) نشان می دهد که درصد حمایت از تولید کنندگان در سالهای ۱۳۸۰-۱۳۸۳ مثبت بوده است، که در سالهای ۱۳۸۰ و ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳ که حمایت قیمتی بازار منفی است بالا بودن حمایت‌های بودجه ای باعث مثبت شدن $PSE\%$ گردیده است.

نمودار (۳): بررسی ساختار شاخص حمایت از تولید کنندگان در سالهای ۱۳۸۰-۱۳۸۳

همچنین بررسی نمودار (۳) نشان می دهد که بخش بزرگی از سطح حمایت از تولید کنندگان در ایران از طریق حمایت‌های بودجه ای (پرداخت‌های نهادی) صورت می پذیرد. سهم پرداخت‌های حمایت بودجه ای در

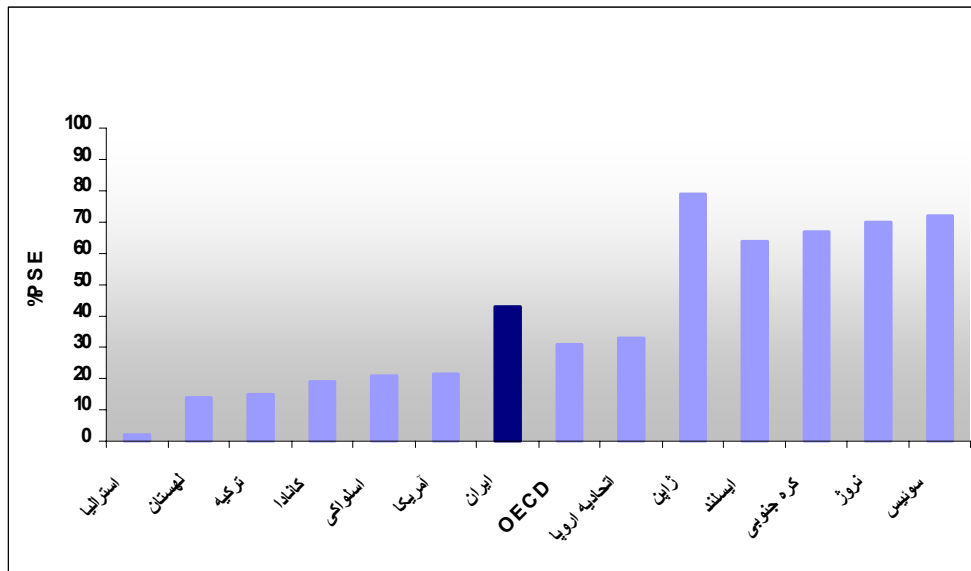
میزان حمایت از تولیدکنندگان در سال ۱۳۸۳ به حداکثر مقدار خود رسیده است. همانطور که از این نمودار برمی آید، بطور کلی پرداختهای حمایت قیمتی در ایران بسیار پایین است؛ یعنی سیاست قیمت تضمینی در ایران چندان کارساز نبوده است و حمایت از تولیدکنندگان بصورت پرداختهای حمایتی نهاده ای می باشد.

جدول (۳): مقایسه شاخص حمایت از تولیدکنندگان و مصرف کنندگان در کشورهای عضو OECD و غیرعضو

کشور	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
PSE (% شاخص حمایت از تولید کننده)												
ایران	31.56	57.97	73.27	77.88	79.27	91.95	89.78	80.95	66.46	76.51	49.42	47.23
برزیل	n.c.	n.c.	-1	1	1	6	1	4	3	3	4	3
ژاپن	57	62	61	57	53	57	59	60	57	58	59	56
کره جنوبی	73	73	72	64	63	57	65	67	62	65	61	63
مکزیک	30	23	-5	5	15	18	18	24	19	26	19	17
امریکا	17	14	10	13	13	21	26	24	22	18	15	18
ترکیه	23	14	12	15	25	26	23	21	4	20	29	27
اتحادیه اروپا	38	36	36	33	34	37	39	33	32	34	36	33
OECD	35	34	31	29	29	33	35	32	29	31	30	30
CSE (% شاخص حمایت از مصرف کننده)												
ایران	17	-6	-16	-29	-24	-38	-40	-53	-7	-8	-6	-3
برزیل	n.c.	n.c.	1	2	3	-3	2	-2	0	-1	-2	-1
ژاپن	-51	53	-53	-49	-47	-52	-54	-50	-49	-52	-52	-50
کره جنوبی	-71	-69	-71	-63	-61	-53	-63	-63	-59	-64	-58	-58
مکزیک	-25	-11	18	6	-8	-12	-15	-19	-14	-22	-14	-10
امریکا	2	4	7	4	4	-2	-2	0	0	4	7	6
ترکیه	-23	-8	-8	-11	-22	-27	-23	-23	-2	-17	-26	-22
اتحادیه اروپا	-27	-25	-23	-20	-20	-24	-28	-20	-18	-21	-22	-19
OECD	-28	-27	-24	-21	-21	-24	-27	-23	-20	-22	-21	-20

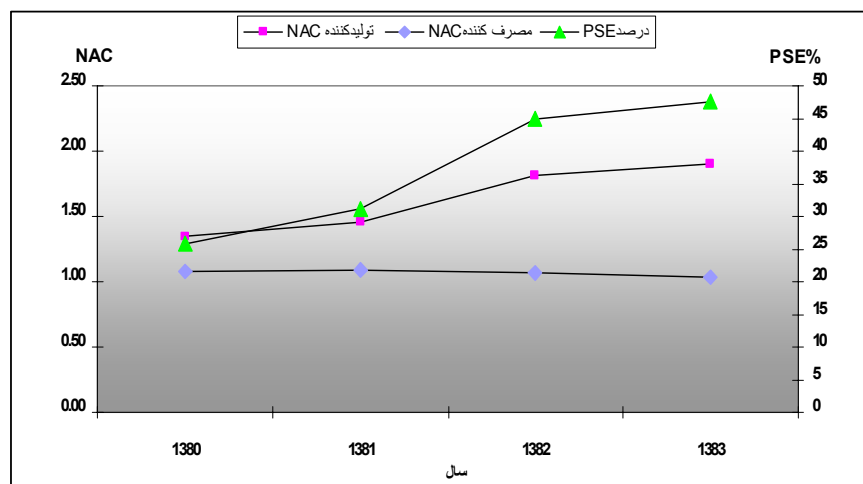
*: n.c(not collected) یعنی در این مورد اطلاعات جمع آوری نشده است. ماخذ جدول: OECD

همانطور که از جدول (۳) برمی آید شاخص حمایت از تولیدکننده همراه با نوساناتی در طی سالهای ۲۰۰۰-۱۹۹۳ از ۸۰,۹ تا ۳۱,۵۶ افزایش یافته است سپس در سال ۲۰۰۱ به ۴۶٪ و در سال ۲۰۰۲ به ۳۶٪ کاهش یافته و پس از آن افزایش نموده است. با توجه به نمودار (۴) و جدول (۳) مقایسه بین شاخص حمایت از تولیدکننده در ایران و کشورهای منتخب (عضو OECD و غیر عضو) نشان می دهد که این شاخص در ایران کمتر از کشورهای ژاپن و کره جنوبی و بیشتر از کشورهای منتخب دیگر می باشد.

نمودار (۴): مقایسه %PSE در کشورهای عضو OECD با کشور ایران (میانگین سالهای ۲۰۰۱-۲۰۰۳)

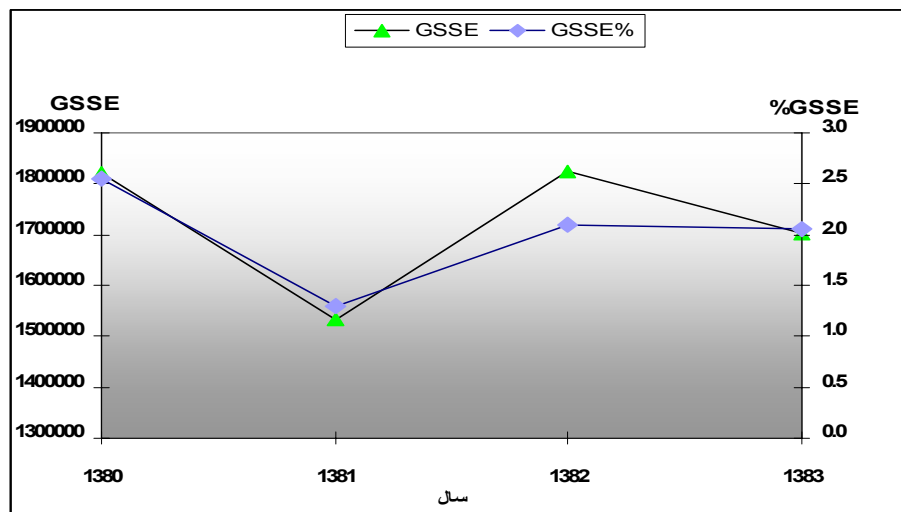
بررسی نمودار (۵) بیانگر این مطلب است ضریب حمایت کمک اسمی تولیدکننده در سالهای ۱۳۸۰-۱۳۸۳ بیشتر از یک و صعودی بوده است در نتیجه بخش بزرگی از دریافت‌های تولیدکنندگان از حمایت‌های صورت گرفته از طرف دولت بوده است. نمودار (۵) همچنین بیانگر این مطلب است که در سالهای مورد مطالعه پرداخت‌های صورت گرفته توسط مصرف کنندگان داخلی اندکی بیشتر از پرداخت‌های جهانی است و در نتیجه NAC مصرف کننده بیشتر از یک است.

نمودار (۵): ضریب حمایت کمک اسمی تولید کننده و ضریب حمایت اسمی مصرف کننده در سالهای ۱۳۸۰-۱۳۸۳

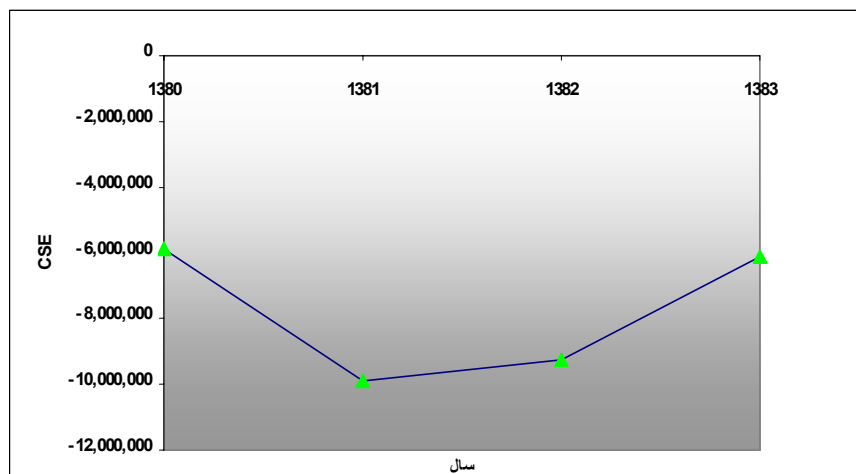
بررسی نمودار (۶) نشان می دهد که میزان حمایت از خدمات عمومی در طی سالهای ۱۳۸۰-۱۳۸۳ همراه بانوساناتی بوده است خدمات عمومی کشاورزی شامل آموزش و تحقیق و توسعه کشاورزی، مدارس کشاورزی، خدمات بازرسی، پیشرفت زیر ساخت‌های اشتراکی، بازاریابی و ارتقای بازار، ذخیره سازی عمومی، کنترل کیفیت و امنیت غذایی، هزینه های استهلاک و انبارداری تولیدات کشاورزی و

دیگر هزینه های متفرقه ای است که به خود تولیدکننده صورت نمی پذیرد و بدین دلیل در مذاکرات گات برای این گونه حمایتها مبنی بر کاهش حمایتی درخواست نشده است. در ایران خدمات عمومی حمایتی شامل بخش تحقیق و توسعه ، خدمات بازرسی به میزان پایین و توسعه زیر ساختها و برخی خدمات متفرقه دیگر می باشد. درصد GSSE در میزان حمایت کل همانطور که از نمودار (۶) برمی آید، بسیار ناچیز است اما با توجه به نمودار (۶) نوسانات سهم پرداختهای عمومی در کل پرداختهای حمایتی از بخش متناسب با کل میزان پرداختهای عمومی بوده است.

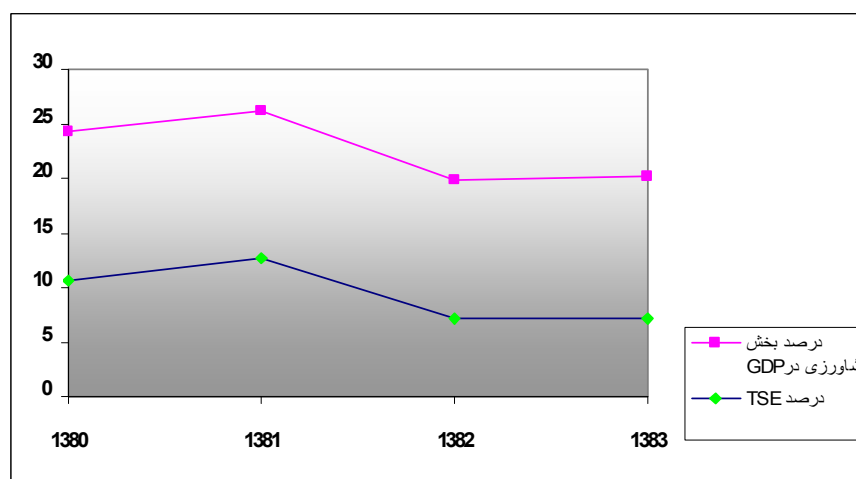
نمودار (۶): شاخص حمایت از خدمات عمومی کشاورزی (GSSE) در سالهای ۱۳۸۰-۱۳۸۳

بررسی نمودار (۷) و جدول (۲) میزان حمایت از مصرف کنندگان نشان می دهد در سالهای ۱۳۸۳-۱۳۸۰ منفی بوده است که این موضوع باعث اعمال فشارهای اقتصادی بر مصرف کنندگان می گردد و در نتیجه سیاستهای خاص کشاورزی دولت است بدین دلیل که در سالهایی که شکاف قیمتی بازار مثبت باشد قیمت های داخلی بیشتر از قیمت های جهانی است و در نتیجه مصرف کنندگان باید قیمت های بالاتری را پردازند و در نتیجه حمایت از مصرف کنندگان منفی می شود که نشان دهنده تحمیل مالیات بر مصرف کننده است و در سال ۱۳۸۱ به کمترین میزان خود رسیده است. بررسی جدول (۲) و نمودار (۸) نشان می دهد حمایت کل از بخش کشاورزی که مجموع حمایت از تولیدکنندگان، حمایت از مصرف کنندگان و حمایت از خدمات عمومی می باشد در طی سالهای مورد مطالعه (۱۳۸۰-۱۳۸۳) مثبت بوده و در سال ۱۳۸۱ در بین سالهای مورد مطالعه بیشترین مقدار را داشته است که می تواند ناشی از افزایش GSSE در این سال باشد.

نمودار (۷): شاخص حمایت از مصرف کنندگان در سالهای ۱۳۸۰-۱۳۸۳

بررسی نمودار (۸) و جدول (۲) نشان می دهد که روند TSE در تولید ناخالص داخلی همچون روند سهم بخش کشاورزی در تولید ناخالص داخلی می باشد در سالهای ۱۳۸۰-۱۳۸۱ با توجه به افزایش سهم بخش کشاورزی در تولید ناخالص داخلی و در نتیجه افزایش سهم بودجه این بخش درصد حمایت از بخش کشاورزی در تولید ناخالص داخلی در طی سالهای مورد مطالعه روند رو به افزایشی داشته است در سال ۱۳۸۲ با وجود افزایش میزان حمایتها از بخش چون میزان تولید ناخالص داخلی افزایش بیشتری داشته در نتیجه سهم حمایتها کاهش یافته است و از سال ۱۳۸۳ افزایش نموده است.

نمودار (۸): مقایسه سهم بخش کشاورزی و درصد حمایت از تولید کنندگان در GDP طی سالهای ۱۳۸۰-۱۳۸۳

جمع بندی نتایج

۱- بررسی انجام شده نشان می دهد سیاستهای حمایتی در کشور شامل حمایت قیمتی، حمایت نهادی ای، پرداخت خسارت محصولات و سیاست بیمه برای برخی محصولات می باشد که سیاست حمایت قیمتی که عبارت از قیمت تضمینی می باشد در مورد بیشتر محصولات موفق عمل نموده است.

۲- حمایت قیمتی محصولات مورد بررسی بر اساس نرخ ارز بازار آزاد ، در اکثر مواقع منفی است. بنابراین سیاست خرید به قیمت تضمینی از جانب دولت در مقایسه با قیمت‌های جهانی نتوانسته است نقش حمایتی در بخش کشاورزی ایجاد نماید و همواره این سیاست به ضرر بخش کشاورزی اجرا شده است، به عبارتی این حمایت منفی مالیات پنهانی است که دولت به کشاورزان تحمیل نموده است این موضوع حتی در مورد محصولات اساسی که دولت در صدد رفع وابستگی و نیل به خودکفایی است، نیز صادق است.

۳- بررسی روند پرداختهای حمایتی به نهاده‌ها در دوره ۱۳۸۳-۱۳۸۰ گواه این مطلب است که میزان یارانه‌های پرداختی به نهاده‌های کشاورزی افزایش یافته است بنابراین دولت با توزیع نهاده‌های ارزان از بخش کشاورزی حمایت به عمل آورده است.

۴- معیار نرخ حمایت اسمی که نشان دهنده میزان حمایت دولت است ، در دوره مورد مطالعه در مورد برخی محصولات نوسانات فراوانی داشته است که این موضوع عدم انعطاف پذیری سیاستهای قیمت گذاری با شرایط موجود و افزایش هزینه‌های تولید می باشد.

۵- سیاستهای اجرا شده در زمینه محصولات باغی از کارایی مطلوب برخوردار نبوده اند اما در مورد محصولات زراعی دولت در جهت تحقق اهداف برنامه خود نسبتاً موفق عمل نموده است.

۶- طبق بررسی انجام گرفته زمانیکه قیمت‌های داخلی کشور بالاتر از قیمت‌های جهانی است، حمایت قیمتی مثبت و در نتیجه شاخص حمایت از تولیدکنندگان نیز مثبت می شود علاوه بر این چون ضریب حمایت اسمی تولیدکننده نسبت میان قیمت‌ها داخلی و قیمت‌های جهانی است ، زمانیکه قیمت‌های داخلی کشور بالاتر از قیمت‌های جهانی است این ضریب نیز مثبت شده در نتیجه بالا بودن قیمت‌های داخلی نسبت به قیمت‌های جهانی میانگین قیمت‌هایی که مصرف کنندگان باید پردازند نیز بالا می رود و باعث تحمیل مالیات بصورت قیمت‌های بالا بر مصرف کنندگان می شود و شاخص حمایت از مصرف کنندگان منفی می شود.

پیشنهاد برای سیاست‌گذاری

۱- حمایت از بخش کشاورزی در دنیای امروز محدود به یک یا دو سیاست حمایتی نیست بلکه ابزارهای مختلفی برای حمایت و حفاظت از بخش کشاورزی وجود دارند. اما در بخش کشاورزی ایران از این ابزارها کمتر استفاده می شود می توان حمایت از بخش کشاورزی را از طریق ابزارهای متعددی انجام داد که اگر در

جریان الحاق کشور به WTO استفاده از یکی دو ابزار حمایتی محدود یا ممنوع شود از ابزارهای جایگزین بتوان بهره جست.

۲- در دنیای کنونی در کنار آزادسازی تجاری موضوع حمایتها نیز مطرح شده است و در قالب قوانین و اقدامات ضد دامپینگ خود را نمایان کرده است. اما در عرصه داخلی هیچ اقدامی در این زمینه ها صورت نگرفته است. پیشنهاد می شود اقدامات حمایتی و ضد دامپینگ به صورت جدی در بخش کشاورزی و در نظام تجاری کشور پیگیری گردد.

۳- بررسیهای به عمل آمده لزوم بازنگری در قیمتهای حمایتی و متناسب ساختن آن با افزایش هزینه های تولید و قیمتهای جهانی بنحوی که متضمن حداقل سود برای تولیدکننده باشد را ایجاب می نماید تا علاوه بر ایجاد حمایت قیمتی مثبت و افزایش حمایت از تولیدکنندگان، فعالیتهای کشاورزی را در مقایسه با سایر فعالیتهای اقتصادی بویژه فعالیتهای خدماتی و بازرگانی سودآور و قابل رقابت سازد.

۴- تغییر ساختار تجاری کشور با ایجاد محدودیت در واردات محصولات باعث افزایش قیمتهای داخلی گشته و حمایت از تولیدکنندگان را افزایش می دهد.

۵- اصلاح ساختار تولید محصولات و گسترش تکنولوژی جدید و افزایش میزان سرمایه گذاری دولت در این بخش باعث افزایش میزان تولیدات شده و همچنین افزایش خدمات عمومی بالطبع سبب افزایش نرخ حمایت از کشاورزی می شود.

۶- تفکیک پرداختهای حمایتی نهاده ای برای محصولات مختلف، یا تدوین قانون ثابتی که میزان پرداختها را برای هر محصول مشخص نماید.

منابع

- ۱- بانک مرکزی ایران، گزارش اقتصادی و ترازنامه بانک مرکزی، مربوط به سالهای ۱۳۸۳-۱۳۸۰.
- ۲- حسینی درویشانی، م. ۱۳۸۳. بررسی و مقایسه سیاستهای حمایتی در بخش کشاورزی ایران و جهان، کشاورزی و جهانی شدن اقتصاد، نخستین همایش کشاورزی و توسعه ملی، ص ۷۸۱-۷۵۳.
- ۳- سازمان جهاد کشاورزی. آمارنامه کشاورزی. گزارش عملکرد سالهای مختلف.

- ۴- سازمان جهاد کشاورزی. شرکت خدمات حمایت از کشاورزی. دفتر طرح و برنامه آمار و اطلاعات زراعی و باغی. گزارش عملکرد سالهای مختلف.
- ۵- سازمان گمرک جمهوری اسلامی ایران. آمارنامه بازرگانی خارجی. مربوط به سالهای ۸۳-۶۹.
- ۶- شریعتی، م. ۱۳۸۲. برنامه ریزی و مدیریت گندم (رهیافت کالا-منطقه ای). خلاصه مقالات چهارمین کنفرانس دو سالانه اقتصاد کشاورزی ایران.
- ۷- مرکز آمار ایران، سالنامه های آماری، مربوط به سالهای ۱۳۸۳-۱۳۸۰.
- ۸- نجفی، ب. (۱۳۸۰). بررسی سیاستهای دولت در زمینه گندم: چالشها و رویافتهای، مجله اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال نهم، شماره ۳۴.

9. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO)
Viale delle Terme di Caracalla (www.fao.org), statistics.
10. Mebtakhina. Olga, (2002), Agricultural policies in emerging and transition economics, Organization for Economic Co-operation and Development (OECD).
11. OECD, 1983, the implication of different means of agriculture income support.

Study of agricultural support policies in Iran and presentation suitable ways to optimize financial supports from agricultural sector

Abstract

Agricultural sector is a important sector from economical and political and social aspects and many countries of world support agricultural sector with various ways. This evaluation is based on the indicators of agricultural support developed by the OECD, including the Producer Support Estimate (PSE), Consumer Support Estimate (CSE), General Services Support Estimate (GSSE), Total Support Estimate (TSE), Nominal Protection Coefficient (NPC) and Nominal Assistance Coefficient (NAC). The data used in this study were collected by the general office of statistical and from documents of Agricultural and Commerce Ministries and FAO web site. The results indicate that government's support policies were succeed in some agronomic products, Undoubtedly this results have been limited to some shortage such as lack of harmony among support policies and necessary infrastructures.